

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378:613]-043.83:005.336.2(045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14179426>

Специфіка формування здоров'язберезувальної компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти

Христина Шапаренко

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-3616-2282>

Тетяна Бакуменко

доктор філософії, доцент, доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0001-5596-6572>

Маріанна Жулід

здобувачка освіти 1 курсу спеціальність 053 Психологія, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

Прийнято: 15.10.2024 | Опубліковано: 29.10.2024

Анотація. Звернення до проблем збереження здоров'я, формування культури здорового способу життя обґрунтовується соціальною ситуацією в

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Україні, військовими діями та екологічною небезпекою. В статті розглядаються проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності як складової професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі. **Метою статті** є висвітлення поглядів науковців специфіку формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої педагогічної освіти. **Методи:** аналізу наукової літератури, узагальнення, систематизації, порівняння. **Результати дослідження** дозволили визначити поняття «здоров'язбережувальна компетентність» як перманентний процес трансформації основних сторін виховання та самовиховання, що виражає практичну орієнтованість особистості на основі інтеграції теоретичних знань та практичного досвіду у напрямку збереження та зміцнення як індивідуального, так і громадського здоров'я. Сформульовано поняття «формування та збереження професійного здоров'я педагога». Охарактеризовано соціально-психологічну, професійну та дидактичну адаптації до освітнього середовища закладу в процесі формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів. Виокремлено зовнішні (нормативно-правові, середовищні та організаційно-управлінські) та внутрішні (особистісні) складові процесу формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів. Запропоновано педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів у закладі вищої освіти.

Висновки. Надійним показником справжньої гуманності діяльності освітнього закладу є наявність у педагогічному арсеналі та активне використання здоров'язбережувальних технологій роботи, які несуть розвивальний потенціал, не допускають індивідуально-особистісних руйнувань на жодному рівні: фізіологічному, психічному, соціальному, моральному та ін. Здоров'язбережувальна стратегія педагогічної діяльності полягає в тому, щоб

проаналізувавши здоров'язберезувальні можливості освітнього компонента, технології навчання, розробити власні засоби, що забезпечують формування здоров'язберезувальної компетентності здобувачів освіти.

***Ключові слова:** здоров'язберезувальна компетентність, професійна підготовка, педагогічні умови, здоровий спосіб життя, професійне здоров'я.*

The specifics of the formation of health-preserving competence of students of higher pedagogical education

Khrystyna Shaparenko

doctor of pedagogical sciences, professor, dean of the faculty of preschool and special education and history, Municipal establishment «Kharkiv humanitarian pedagogical academy» of Kharkiv regional council, Kharkiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5596-6572>

Tetyana Vakumenko

doctor of Philosophy, Associate Professor, associate professor of the department of theory and methods of preschool education, Municipal establishment «Kharkiv humanitarian pedagogical academy» of Kharkiv regional council, Kharkiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-5596-6572>

Marianna Zhulid

1st-year education, specialty 053 Psychology, Municipal establishment «Kharkiv humanitarian pedagogical academy» of Kharkiv regional council, Kharkiv, Ukraine

***Annotation.** Addressing the problems of health preservation and the formation of a culture of a healthy lifestyle is justified by the social situation in Ukraine, military*

operations, and environmental hazards. The article examines the problems of the formation of health-saving competence as a component of the professional training of future teachers in higher education. The purpose of the article is to highlight the views of scientists on the specifics of the formation of health-saving competence of students of higher pedagogical education.

Methods: *analysis of scientific literature, generalization, systematization, comparison. The results of the study made it possible to define the concept of «health-preserving competence» as a permanent process of transformation of the main aspects of education and self-education, which expresses the practical orientation of the individual based on the integration of theoretical knowledge and practical experience in the direction of preserving and strengthening both individual and public health. The concept of «forming and preserving the professional health of a teacher» is formulated. The socio-psychological, professional and didactic adaptation to the educational environment of the institution in the process of forming the health-preserving competence of future teachers is characterized. The external (normative-legal, environmental and organizational-management) and internal (personal) components of the process of forming the health-saving competence of future teachers are singled out. Pedagogical conditions for the formation of health-preserving competence of future teachers in a higher education institution are proposed.*

Conclusions. *A reliable indicator of the true humanity of the educational institution activity is the presence in the pedagogical arsenal and the active use of health-saving work technologies that have developmental potential and do not allow individual-personal destruction at any level: physiological, mental, social, moral, etc. The health-preserving strategy of pedagogical activity consists in analyzing the health-preserving possibilities of the educational component, learning technologies, to develop own means that ensure the formation of health-preserving competence of the students.*

Keywords: health-preserving competence, professional training, pedagogical conditions, healthy lifestyle, professional health.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Як зазначено в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки «За оцінками світових експертів, оприлюднених Forbes, BBC, Trade Schools Colleges, та експертів дослідницької групи «Digitale Transformation» науково-дослідного інституту майбутніх трудових відносин (м. Бонн), найбільш затребуваними будуть фахівці, які можуть проєктувати, впроваджувати нову техніку і технології з урахуванням викликів майбутнього, а також професії, пов'язані із забезпеченням життя та здоров'я людини» [12, с.31].

Звернення до проблем збереження здоров'я, формування культури здорового способу життя обґрунтовується соціальною ситуацією в Україні, військовими діями та екологічною небезпекою.

Установка на здоров'я та здоровий спосіб життя не з'являється в людини сама собою, а формується в результаті певного педагогічного впливу, ось чому в структурі здорового способу життя важливого значення набуває педагогічний компонент, який має виняткову ефективність впливу саме педагогічними засобами на формування, збереження та зміцнення здоров'я людини.

Від сучасної системи освіти вимагається перегляд ключових педагогічних позицій стосовно підготовки фахівця у сфері вищої педагогічної освіти, готового ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших як до цінності, із сформованою культурою здорового способу життя.

Можна засвідчити, що здоров'язбережувальна компетентність є складовою професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі, яка передбачає опанування спеціальними знаннями та уміннями, готовності до впровадження

здоров'язбережувальних технологій в процес підготовки майбутніх поколінь, забезпечення процесу збереження професійного здоров'я майбутніх фахівців.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності присвячені дослідження О. Бондаренко, Ю. Британа, І. Бузенко, П. Джуринського, О. Калюжної, Є. Кочерги, М. Шеян та інших.

Загальні питання формування здорового способу життя та формування культури здоров'я здобувачів освіти розкрито у наукових розвідках Г. Власова, О. Гончарук, В. Загороднього, Н. Завидовської, Л. Ізбаш, М. Носко, С. Омельченко, Т. Редько, І. Смолякова, І. Шостак.

У наукових студіях представлено особливості формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки (О. Бондаренко) [1], педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх інженерів-педагогів Ю. Британ [2], формування здорового способу життя студентів вищих медичних навчальних закладів засобами фізичного виховання (Г. Власов) [3], формування культури здоров'я студентів у системі фізичного виховання політехнічного коледжу (Л. Ізбаш) [7]; особливості формування здоров'язберігаючих компетенцій студентів в умовах воєнного стану О. Калюжна [8], розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів в закладах післядипломної освіти (Є. Кочерга) [9] та ін.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд тематичної літератури демонструє, що процес формування здоров'язбережувальної компетентності має значний потенціал у сфері освіти. Проте питання підготовки майбутніх педагогів до здоров'язбережувальної діяльності у нинішніх соціальних умовах пов'язаних із військовими діями та екологічною небезпекою не були предметом окремого дослідження. Тому метою

статті визначаємо висвітлення вже існуючих поглядів науковців на поняття «здоров'язбережувальна компетентність», «здоровий спосіб життя», «професійне здоров'я»; визначення особливостей соціально-психологічної, професійної та дидактичної адаптації здобувачів освіти до освітнього середовища сучасного педагогічного закладу освіти; виокремлення педагогічних умов, які відображують досягнення нової якості підготовки здобувачів у закладах вищої освіти відповідно до соціального замовлення.

Виклад основного матеріалу. Стосовно категорії «здоров'язбережувальна компетентність» ми зустрічаємо такі визначення.

Ю. Британ визначає її як професійно значущу характеристику представника професійної групи соціономічного типу дуального характеру, що забезпечує його оптимальну працездатність під час виконання інженерно-виробничих і педагогічних функцій завдяки сформованому ціннісному ставленню до власного здоров'я, стійким навичкам ведення здорового способу життя і протидії шкідливим звичкам, а також володіння здоров'язбережувальними технологіями стосовно себе й інших [2].

У наукових розвідках І. Шеян під «здоров'язбережувальною компетентністю вчителів основної школи» розуміється інтегративна професійна характеристика, яка визначає готовність та здатність педагога кваліфіковано здійснювати і свідомо перебудовувати діяльність щодо здоров'язбереження всіх суб'єктів освітнього процесу на основі знань, умінь, навичок, досвіду, мотивації та вдосконалення професійно значущих якостей особистості [14].

Є. Кочерга досліджуючи підготовку вчителів хімії характеризує поняття «здоров'язбережувальна компетентність вчителів хімії» як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначають здатність організувати безпечне освітнє середовище, дотримуватися здорового способу життя, зберігати особисте

фізичне і психічне здоров'я, здійснювати профілактично-просвітницьку роботу щодо безпечного поводження із хімічними сполуками і матеріалами у процесі провадження освітнього процесу з хімії [9].

Конкретизуючи поняття «здоров'язбережувальна компетентність лікаря», О. Ткачук розглядає її як особистісну якість, набуту в процесі професійної підготовки, що відображає сформованість: системи знань, практичних умінь, здатності і готовності створювати здоров'язбережувальне середовище у професійній діяльності лікаря [13].

Звідси здоров'язбережувальну компетентність ми розуміємо як перманентний процес трансформації основних сторін виховання та самовиховання, що виражає практичну орієнтованість особистості на основі інтеграції теоретичних знань та практичного досвіду у напрямку збереження та зміцнення як індивідуального, так і громадського здоров'я.

Формування та збереження професійного здоров'я ми розглядаємо як здатність організму зберігати та активізувати компенсаторні, захисні, регуляційні механізми, що забезпечують працездатність, ефективність і розвиток особистості педагога в процесі професійної підготовки та педагогічної діяльності.

Освітній процес у закладі вищої освіти характеризується певною технологією, обсягом інформації, специфікою занять, умовами їх засвоєння і висуває до здобувачів освіти психологічні та фізіологічні вимоги, які, як правило, не відповідають їх індивідуальним можливостям. Така невідповідність наводить вже на ранніх етапах професійного навчання до зниження резервів організму, його компенсаторних та адаптаційних можливостей.

Для становлення особистості в процесі формування здоров'язбережувальної компетентності особливе значення має соціально-психологічна, професійна та дидактична адаптації до освітнього середовища

закладу. Змістовний, творчий характер адаптації може бути досягнутий в результаті активної перетворювальної діяльності суб'єкта адаптації.

Соціально-психологічна адаптація означає інтеграцію особистості зі студентським середовищем, прийняття його цінностей, норм, стандартів поведінки. Це накладає на особистість відбиток, визначає зміну спрямованості потреб. Оптимальне пристосування студента до навчальної діяльності може бути досягнуто за умови активних дій самого студента. Це дуже складний процес, що є не тільки (і не стільки) пристосуванням особистості до умов закладу як до тимчасового специфічного середовища, скільки придбання особистістю нового соціального статусу. Сутністю такого соціального статусу можна вважати оволодіння нормами та функціями майбутньої професійної діяльності.

До відмінних рис соціального статусу можна віднести: усвідомлення нової якості у своїй соціальній позиції, підвищене почуття власної гідності («я вже не школяр, я – студент»); бажання закріпитися у цій новій позиції; прагнення досягти перших успіхів, що підтверджують нову вищу позицію; інтерес та старанність у виконанні навчальної та іншої роботи в стінах ЗВО; різноманіття навчальних та позанавчальних інтересів.

Ознаками реалізації нового соціального статусу вважатимуться прийняття особистістю цілей, цінностей та еталонів дій здоров'язбережувальної поведінки.

На процес внутрішньої переорієнтації особистості впливають фактори міжособистісних відносин, у процесі яких складаються здоров'язбережувальні установки, що задовольняють особистісний статус студента, формують рівень його домагань. У міру зміцнення міжособистісних відносин студент активно входить у діяльність колективу навчальної групи.

Професійна адаптація (прийняття цінностей майбутньої професійної діяльності) означає ототожнення себе з обраною професією, із соціальною роллю, яку слід виконувати після закінчення вузу. Це ідентифікація особистісних

якостей із вимогами професії та активно позитивним ставленням до обраної спеціальності. Внаслідок цього періоду адаптації, пов'язаного зі зміною колишніх стереотипів, спочатку може бути низька успішність, труднощі в спілкуванні. В одних студентів вироблення нового стереотипу відбувається стрибкоподібно, в інших – рівно. Першорядне значення у цій адаптації має формування професійної спрямованості особистості. У студента має сформуватись професійний ідеал як орієнтовна основа його діяльності.

Дидактична адаптація (пристосування до нової системи навчання) передбачає підвищення рівня психічної та інтелектуальної готовності студентів до вузівської специфіки навчання. Низький рівень підготовленості на час вступу призводить до психічної втоми, ослаблення пам'яті, мислення і т.д. На психофізичному стані студентів відбиваються суб'єктивні та об'єктивні фактори. До суб'єктивних факторів належать мотивація навчання, рівень знань, здатність адаптуватися до нових умов навчання у ЗВО, психофізичні можливості, нервово-психічна стійкість, особистісні якості (темперамент, характер та ін.), працездатність, стомлюваність та ін. Об'єктивні фактори включають стать, вік, стан здоров'я, величина навчального навантаження, характер та тривалість відпочинку та ін.

Отже, можна зазначити, що забезпечення процесу формування здоров'язбержувальної компетентності майбутніх педагогів залежить від зовнішніх (нормативно-правових, середовищних та організаційно-управлінських) та внутрішніх (особистісних) складових, що дозволяють не лише поглибити сучасні уявлення про умови освітнього процесу, що впливають на рівень здоров'я здобувачів освіти, але також показати їх взаємопов'язаний вплив на процес та результат усієї здоров'язбержувальної діяльності:

– нормативно-правові – створення системи документів, що є нормативно-правовою та спонукальною основою для здійснення освітніми організаціями здоров'язберезувальної діяльності;

– середовищні – створення сприятливих та безпечних для здоров'я умов навчання без перевантажень та перенапруг у здобувачів; підтримання професійного рівня компетентності педагогів у питаннях створення зазначених умов та здійснення здоров'язберезувальної діяльності за рахунок внутрішніх ресурсів закладу;

– особистісні – розвиток особистісних якостей здобувачів освіти, пов'язаних з активацією їх здоров'язберезувального потенціалу в межах встановлених векторів (здоров'язберезувальна установка, метапізнавальні здібності, здоров'язберезувальна компетентність) та забезпечують досягнення відповідного рівня готовності до здорового способу життя.

Особлива роль в організації освітнього процесу здоров'язберезувального характеру належить педагогу як носію певних якостей особистості, в тому числі професіоналізму. Особистість педагога є ключовим фактором в освітньому процесі основної школи, оскільки здатна забезпечити здоров'язберезувальне середовище – необхідну умову для успішного виховання і навчання учнів [14].

Збереження психофізіологічного здоров'я учасників освітнього процесу багато в чому залежить від форм та методів навчального процесу та від організації спеціалізованої системи розвитку та збереження здоров'я на основі формування культури здоров'я, здорового способу життя та відповідної компетентності.

Першорядним напрямом, що визначає якість професійної підготовки майбутнього педагога, є зміст освіти, правильне формування сукупності знань, умінь та навичок, необхідних та достатніх для провадження конкретної професійної діяльності. Зміст освіти слід визначити як соціально орієнтовану та

педагогічно адаптовану систему, засвоєння якої забезпечує формування всебічно, гармонійно розвиненої особистості, підготовленої до участі у відтворенні та розвитку культури.

Здоров'язбережувальна спрямованість освітнього процесу покликана забезпечити у системі педагогічної освіти умови для активної участі студентів та викладачів у формуванні, збереженні, зміцненні та відновленні резервів власного здоров'я для найбільш повного оволодіння знаннями, професією, оптимізації соціальної та особистої життя.

Процес навчання у педагогічному ЗВО має бути пов'язаний з формуванням ціннісного ставлення до здоров'я та здорового способу життя, валеологічної культури як невід'ємної частини загальної професійної культури особистості.

Педагогічними умовами формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх педагогів будуть наступні: наявність певної системи діагностики фізичного, духовного, соціального здоров'я здобувачів освіти; – формування знань про збереження та зміцнення здоров'я; забезпечення здоров'язбережувального освітнього середовища; наявність емоційно-позитивної установки на формування потреби у здоровому образі життя як здобувачів освіти, так і педагогів; практичне включення усіх учасників навчального освітнього у здоров'язбережувальну діяльність.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, вважаємо, що критерій здоров'я, його збереження та зміцнення має стати головним в оцінці доцільності змін в освітній системі. Надійним показником справжньої гуманності діяльності освітнього закладу є наявність у педагогічному арсеналі та активне використання здоров'язбережувальних технологій роботи, які несуть розвивальний потенціал, не допускають індивідуально-особистісних руйнувань на жодному рівні: фізіологічному, психічному, соціальному, моральному та ін. Таким чином,

здоров'язбережувальна стратегія педагогічної діяльності полягає в тому, щоб проаналізувавши здоров'язбережувальні можливості освітнього компонента, технології навчання, розробити власні засоби, що забезпечують формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти. У зв'язку з цим слід зазначити, що розробка технологій здоров'язбереження, які орієнтовані на збереження та зміцнення здоров'я, є перспективною, і має ґрунтуватися на врахуванні емоційної, інтелектуальної та психофізичної сфер життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. М. Формування валеологічної компетентності студентів педагогічних університетів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 24 с.
2. Британ Ю. А. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх інженерів-педагогів із країн середньої Азії у вищих навчальних закладах України. дис. канд. пед. наук. 13.00.04. Харків, 2017. 242 с.
3. Власов Г. В. Формування здорового способу життя студентів вищих медичних навчальних закладів засобами фізичного виховання : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2012. 20 с.
4. Гончарук Оксана Миколаївна. Формування здоров'язбережувального стилю поведінки студентів аграрних закладів вищої освіти : дис. к. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2018. 248 с.
5. Джуринський П. Б. Динаміка формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної професійної діяльності за змістовим компонентом. *Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Кіровоград, 2012. Вип. 112. С. 163–173.

6. Загородній В. В. Інформаційне забезпечення з питань збереження і зміцнення здоров'я. Київ: Наука, 1998. 174 с.
7. Ізбаш Л. М. Формування культури здоров'я студентів у системі фізичного виховання політехнічного коледжу: автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.07. Умань, 2017. 20 с.
8. Калюжна О. Особливості формування здоров'язберігаючих компетенцій студентів в умовах воєнного стану. Здоров'я і суспільство в умовах війни. 2022. С. 28.
9. Кочерга Є. В. Розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів хімії в закладах післядипломної освіти : дис. к. пед. н. філос. 13.00.04. Київ, 2021. 321 с.
10. Омельченко С.О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків. Монографія. Луганськ : Альма-матер, 2007. 352 с.
11. Смолякова І. Д. Формування здорового способу життя студентів у системі фізичного виховання вищого технічного навчального закладу: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 21 с.
12. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки, 2020 URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення 24.04.2024) с.31.
13. Ткачук О.Г. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх лікарів в освітньому процесі з фізичного виховання: дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 274 с.
14. Шеян М. О. Педагогічні умови розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителів основної школи у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. д-ра філос. 015 Професійна освіта. Хмельницький-Львів, 2021. 330 с.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

15. Шостак І. О. Формування культури здоров'я студентів медичних коледжів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Уманський держ.пед.ут. ім.Павла Тичини. Умань, 2017. 20 с.